

İkinci Karabağ Savaşı'nın FAZ.NET Gazetesine Yansımaları

Burak GÜMÜŞ*

Özet

Medya haberciliği, hem uluslararası ve bölgesel çatışmaların hem de anlaşmazlıkların taraflarını değerlendirmek için bir çerçeve sunmaktadır. Buna Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Karabağ sorununa ilişkin yayınlar da dâhildir. Kamuoyu üzerinde etkili olan medya “gündem belirleme” ve “öncelik verme” gibi algı yönetimi araçlarını kullanmaktadır. Bu çalışmada Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesinin çevrim içi sayfası olan Faz.Net'de 1 Eylül 2020 ila 1 Ocak 2021 tarihleri arasında yer alan İkinci Karabağ Savaşı üzerine yazılmış haberler medya çözümlemesine tabi tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karabağ, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Medya Çözümlemesi, Gündem Oluşturma, Öncelik Verme

Reflections of the Second Karabakh War on the FAZ.NET Daily

Abstract

Media reporting sets the framework for assessing international and regional conflicts as well as positions of disputing parties. This is also valid for reports on the Karabakh conflict between Armenia and Azerbaijan. Influencing the public opinion, the media uses various means of perception management like “agenda setting” and “priming.” Accordingly, this research deconstructs the news about the Second Karabakh War, which appeared on the website of Frankfurter Allgemeine Zeitung called Faz.Net between September 1, 2020 and January 1, 2021.

Keywords: Karabakh, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Media Analysis, Agenda-Setting, Priming

Giriş

Ulusal ve uluslararası ihtilaf, çatışma, savaş ve kriz çözümlemelerinde ve yorumlarında medya büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda çatışan siyasal aktörlerin vermiş oldukları kritik kararların yerli ve yabancı kamuoyu nezdindeki meşruiyeti üçüncü tarafların olaya müdahil olup olmadıklarını etkilemektedir. Bu yüzden çatışmada doğrudan yer alan tarafların ve onların yanında bulunanların kamuoyu çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Algı şekillenmesi suretiyle belirli bir kanaat empoze edilen kamuoyu, medya aygıtları vasıtasıyla yanlış bir izlenim edinebilir. Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki ihtilaf da bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir, çünkü Karabağ üzerindeki hâkimiyet kavgası sadece bu iki ülke arasındaki güç dengesini değil, aynı zamanda müdahil olabilecek üçüncü tarafları da etkilemektedir. Bu üçüncü taraf ülkeler arasında Almanya da yer almaktadır. Almanya, ayrıca geleneksel olarak Ermeni destekçisi ABD, Fransa ve Rusya gibi ülkelerin de müdahil olduğu Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Karabağ sorununu çözmek amacıyla kurulan AGİT Minsk Grubu'nun bir üyesidir. Bundan dolayı Alman kamuoyunun Karabağ hakkındaki görüşü Alman siyaseti için önemli bir rol oynamaktadır. İkinci Karabağ Savaşı'nda (27 Eylül 2020-9 Kasım 2020) Alman medyasının sergilemiş olduğu yanlı tutum tarafların meşruiyet zeminini etkileyecek mahiyette olmuştur. Bunun bir örneğini ölçsüz ve tarafgir tavrıyla göze çarpan Alman *Faz.net sitesinin* bu savaş hakkında yapmış olduğu haberler oluşturmaktadır.

Bu çalışmada ilkin kuramsal çerçeve ve yöntem açıklandıktan sonra okuyucuya Karabağ sorununun tarihsel arka planı aktarılmaktadır. Daha sonra İkinci Karabağ

* Prof.Dr., Trakya Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler Ana Bilim Dalı, E-mektup: burakgumus@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2514-4820

Savaşı'nın FAZ gazetesinin internet sayfasında yayımlanmış olan haberler, yorumlar ve röportajlara yansımaları eleştirel bir şekilde ele alınmaktadır.

Kuramsal Çerçeve

Medya organları “agenda-setting” (gündem oluşturma) ve “priming” (güdüleme/öncelik tanıma) aracılığıyla kamuoyunu etkilemektedirler. Kitle iletişim organları böylece insanların belirli bir konu hakkında nasıl düşüneceklerinden ziyade, hangi konu hakkında düşüneceklerini belirlerler.¹ Agenda-setting “describes the process by which the news media shows the public what is important by giving more salience to certain events and issues more than others.”² Eğer medya bir konunun gündeme getirilmesinde belli hususlara diğer “atlanan” ve ifade edilmeyen öğelere nazaran daha fazla yer ayırıyorsa o zaman priming, yani güdüleme veya öncelik tanıma söz konusudur. Medya organları, bir bakıma siyasetçilerin kamuoyu nezdindeki değerlendirmelerinin çerçevesini çizmektedirler.³ Medyanın iki taraf arasında söz konusu olan bir hususta taraftar bir yayın çizgisi izlemesi, her ikisinin de dayandığı meşruiyet zeminini etkilemektedir. Çatışma tarafları hakkındaki algı, esasında onlar üzerine yapılan olumlu veya olumsuz haberlerle doğru orantılıdır.⁴ Medyanın sıfır toplamı oyuna benzeyen çatışma çözümlenmelerinde belli bir tarafı desteklemesi, söz konusu taraf hakkında yapmış olduğu olumlu yayınlar ile karşı taraf hakkındaki olumsuz yayınlar marifetiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca desteklenen tarafın karşıtları nezdinde dezavantajlı duruma getirilmemesi için onlar hakkında eleştirel yayın yapmaktan da itina ile sakınılmaktadır. Diğer yandan taraf olunan çevrenin çıkarlarını zedelememek adına desteklenmeyen taraf hakkındaki olumlu haberlerden de imtina edilmektedir.

Diğer yandan Bertram Scheufele ve Carolin Gasteiger, silahlı çatışmalar hakkında haberler verilirken duygusallığın hüküm sürdüğünü belirterek bu durumun siyasal kararların meşruiyetine olan etkisini çözümlenmişlerdir. Medya organlarında savaşların insani bir facia olarak sunulması; kamuoyunda üzüntü, acıma ve dayanışma duygularının oluşmasını tetiklediği gibi siyasal iktidarların da söz konusu silahlı çatışmalara insani açıdan müdahale etmelerine meşruiyet zemini sağlayabilmektedir. Bu bağlamda zulme uğrayan çocukların ve diğer sivillerin medyada yer alan fotoğrafları, yazılı metinlerden daha kuvvetli empati duygusu yaratabilecek niteliktedir. Şayet böyle bir durumda fotoğraflar ve metinler birbirleriyle uyumlu iseler, bunun kamuoyundaki çarpan etkisi daha kuvvetli olacaktır.⁵

¹ McCombs Maxwell und Shaw, Donald The Agenda-Setting Function of Mass Media, Public Opinion Quarterly, 36 (1972), s. 176-187.

² Dunaway, Johanna, Marisa A Abradano und Regina P. Branton, Agenda Setting, Public Opinion, and the Issue of Immigration Reform Working Paper No. 162, The Center for Comparative Immigration Studies, San Diego, 2007, s. 6.

³ Iyengar, Johanna und Kinder, Donald, News That Matters. The University of Chicago Press, Chicago, 1987, s. 63.

⁴ Bk. Kepplinger, Hans Mathias, Instrumentelle Aktualisierung. Grundlagen einer Theorie publizistischer Konflikte, in Max Kaase und Winfried Schulz (Hrsg.), Massenkommunikation. Theorien, Methoden, Befunde, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1989, s. 204.

⁵ Scheufele, Bertram und Gasteiger, Carolin Berichterstattung, Emotionen und politische Legitimierung. Eine experimentelle Untersuchung zum Einfluss der Politikberichterstattung auf Legitimierung politischer Entscheidungen am Beispiel von Bundeswehreinheiten, M&K Medien und Kommunikationswissenschaft 55, 2007, 4, s. 534-554.

Yöntem⁶

Frankfurter Allgemeine Zeitung⁷ adlı gazetenin www.faz.net adresindeki çevrim içi sayfasında yer alan Karabağ Savaşı hakkındaki haberler 1 Eylül 2020 ila 1 Ocak 2021 tarihleri arasında “critical discourse moments”⁸ kapsamında çözümlenmiştir. Bu makalenin verileri Barney Glaser ve Anselm Strauss’un kuramsal örneklem oluşturma (“*theoretical sampling*”⁹) yaklaşımına göre toplanmıştır. Yani veri toplama ve çözümlenme niteliksel yöntem yardımıyla yapılmıştır. İlk gazetelerin Karabağ Savaşı hakkındaki haberleri, köşe yazıları, röportajları, manşetleri, Glaser ve Strauss’un geliştirmiş oldukları kodlama ve kategori oluşturma yöntemine göre sık tekrarlanan anlam birimlerine ayrılmıştır. Daha sonra sık tekrarlanan kavramlar ve kodlar, “temel konular” çerçevesinde anlamlı metinler şeklinde tasnif edilmiştir. Ayrıca seçilen kategoriler, söz konusu metinlerin ifadeleriyle ilişkilendirilmiş ya da metin kısımları temel konular çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Örnekleme yer alan metinler seçilmiş olduklarından istatistiksel açıdan araştırma grubunun tamamını temsil etmeleri mümkün değildir. Bunun nedeni ise bu araştırmanın aslında bir ön araştırma niteliği taşımasıdır. Bundan dolayı olaya tümden gelimci bir mantıkla yaklaşarak münferit bir haberin, yayınların tamamını temsil ettiği elbette öne sürülemez fakat gazetenin genel yayın çizgisinin örnekleme yer alan tek tek haberlere yansıdığına dair tahmin yürütülebilir. Neticede söz konusu tarihler arasında yayımlanan haberlerde kuramsal doyum

⁶ Yazar, daha önce aynı yöntemi aşağıda belirtilen çalışmalarında da kullandığından bu çalışmanın yöntem başlığı diğer çalışmaların yöntem kısımlarıyla benzerlik taşımaktadır. [Gümüş, Burak ve Dural, A. Baran, “Othering Through Hate Speech: The Turkish-Islamist (V)AKIT Newspaper as a Case Study”, *Turkish Studies*, 13/3 (2012), s. 489-507; Gümüş, Burak, “The Turkish Debate On The ‘Tunceli Incidents’”, *International Journal of Arts & Sciences*, 5/9 (2012), s. 459-499; Gümüş, Burak, *Die türkische Star Açık Görüş*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2013; Gümüş, Burak, “Kurdisch-Islamische Synthese am Beispiel der Tageszeitung ‘Doğru Haber’”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8/2, (2017) s. 55-82; Gümüş, Burak, “Türkiyeli ve Almanyalı Türk Siyaset Bilimcilerin Türk Alman Bilimsel İlişkilerine Katkısı”, içinde Borde, Theda ve Esen, Erol (Haz.), *Türkiye ve Almanya - Cilt 3 - Toplum, Eğitim ve Sağlıkta Çeşitlilik*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 537-564; Aver, Caner ve Gümüş, Burak, “Transnationale Remigration nach Deutschland”, içinde: Gieler, Wolfgang, Gümüş, Burak, Yoldaş, Yunus (Haz.), *Deutsch-türkische Beziehungen, Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, 2017, S. 507-550; Burak Gümüş, “Transmigration zwischen Deutschland und Istanbul: Erwartungen, Erfolge und Ernüchterungen von Hochqualifizierten”, içinde: Pusch, Barbara (ed.), *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei*, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 2012, s. 323-337; Gümüş, Burak, Dural, A. Baran, Selçuk, Mustafa “Turkish-Greek Facebook Communities”, *Atlas Journal*, 4/14 (2018), s. 1572-1584, Dural, A. Baran, Gümüş, Burak, Selçuk, Mustafa, “Turkish- Greek Facebook Groups’ Binational Interception on Political- Social Issues Via Internet”, 5th International Scientific Research Congress (11 – 14 July 2019 / Bandırma) (UBAK), Proceeding, s. 899-915].

⁷ Liberal-muhafazakâr çizgide yayın hayatını sürdüren ve 2021 verilerine göre 200.000-210.000 arasındaki tirajıyla [Informationsgemeinschaft zur Feststellung der Verbreitung von Werbeträgern, <https://www.ivw.de/aw/print/qa/titel/1056>, (14.03.2022)] Bild ve liberal-sol eğilimli *Süddeutsche Zeitung*’dan sonra Almanya’nın en büyük üçüncü ulusal yayın organı olan Frankfurter Allgemeine Zeitung, ülkenin eğitimli ve kültürlü bir okuyucu kitlesine hitap eden ciddi bir günlük gazetedir. FAZ 2001 yılından itibaren çevrim içi ortamda FAZ.net haber sitesiyle dijitalleşmiştir. Bu sayfa Şubat 2022’de toplam olarak 212.450.000 kez görüntülenirken (Page Impressions), bir site ziyareti sırasında hangi ve kaç adet kategorinin (dil, format, ana sayfa, uygulamalar ve içerik vs.) ziyaret edildiğini gösteren KAT-ziyareti (KAT-visit) sayısı ise sadece 75.000.000 civarında kalmıştır (<http://ausweisung.ivw-online.de/index.php?i=101&a=p97209&sid=&mz1=1&mz2=0&mz3=0&kat1=0&kat2=0&kat3=0&kat4=0&kat5=0&kat6=0&kat7=0&kat8=0> (14.03.2022)). Bu bağlamda eğitim, gelir ve mesleki seviye açısından Almanya’nın seçkinlerine hitap eden FAZ adlı günlük yayın organı gündem belirleme kapasitesine sahiptir.

⁸ Chilton, Paul, *Metaphor, Euphemism, and the Militarization of Language*, *Current Research on Peace and Violence*, 10 (1987), s. 7-20.

⁹ Strauss, Anselm and Corbin, Anselm, *Basics of Qualitative Research*, Sage, Thousand Oaks, 1996, s. 161.

noktasına “*theoretical saturation*”¹⁰ ulaşıldığından söz konusu zaman dilimi haricindeki gazeteler taranmamıştır.

Karabağ Sorununun Tarihsel Arka Planı

Karabağ sorunu, 18'inci yüzyıldan itibaren Azerbaycanlıların yaşadıkları bölgeye Ermenilerin göçleri neticesinde iki halk arasında ortaya çıkmış bir hâkimiyet kavgasıdır. Doğu Anadolu ve Kafkasya'da, bir yandan Türkler ve Azerbaycanlılar diğer yandan ise Ermeniler arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Daha sonra bölge ilkin Çarlık Rusya'nın sonrasında ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde etnik olarak karmaşık hale getirilen Dağlık Karabağ, Azerbaycan Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. SSCB'nin son döneminde yükselen etnik milliyetçilik ile beraber, Karabağ Ermenileri bölgeyi Azerbaycanlılardan arındırarak Ermenistan'a dâhil etmek istemişlerdir. Bunun üzerine Komünist Parti Yüksek Sovyeti bölgesel özerkliği kaldırmış, fakat bölgeyi Moskova'ya bağlamamıştır.¹¹ Buna rağmen yine de Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki gerginlik tırmanmıştır. Birinci Karabağ Savaşı'nda (1994-1998) Rusya Federasyonu tarafından desteklenen Ermeniler tarafından Azerbaycan topraklarının yüzde 20'si işgal edilmiş, bölgedeki Azerbaycanlılar ya katledilmişler ya da işgal bölgesinden kaçmak zorunda bırakılmışlardır. Yukarı Karabağ'daki yerleşim yerleri işgale rağmen uluslararası hukuka göre Azerbaycan toprağıdır.¹² Rusya Federasyonu, Ermenistan ve Azerbaycan'ı kendine muhtaç bırakmak ve Güney Kafkasya'da nüfuzunu sürdürürebilmek için, Karabağ sorununa müdahil olmuştur.¹³ Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin Karabağ'daki işgali sona erdirmek amacıyla almış oldukları 822, 853, 874 ve 894 (1993) sayılı kararlara rağmen Ermenilerin bölgedeki ayrılıkçı faaliyetleri devam etmiştir. Bu bağlamda Dağlık Karabağ Ermenileri uluslararası hukuka aykırı biçimde etnik homojenleştirme temelinde Ermenistan tarafından bile resmen tanınmayan “Artsah” adlı sözde bir cumhuriyet kurmuşlardır. Diğer yandan Rusya, ABD ve Fransa gibi ülkeler Ermeni meselesi ve Karabağ sorununda tarafsız bir tutum benimsediklerinden Minsk Grubu'nu etkileyerek bu mekanizmanın sorunu hakkaniyetli bir şekilde çözmesine katkıda bulunamamışlardır.¹⁴ Hem uluslararası camianın Ermenistan yanlısı tutumu hem de Ermenistan yönetimin uzlaşmaz tutumu müzakerelerin tıkanmasına dolayısıyla da AGİT Minsk Grubu'nun işlevini yitirmesine neden olmuştur. Nitekim Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın 2019 yılında ‘Karabağ, Ermenistan’dır. Nokta!’ açıklamasını yapması aslında müzakere sürecinin ve 30 yıllık ateşkesin sona ermesine neden olmuştur.”¹⁵

¹⁰ Strauss ve Corbin, a.g.e., s. 159.

¹¹ Lütem, Ömer Engin, “Karabağ Sorunu”, içinde Lütem, Ömer Engin (der.), Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 265-294: s. 268-269; Avşar, Ferhat, Schwarzer Garten im Land des ewigen Feuers, Entstehungsgeschichte und Genese des Karabach-Konflikts, Manzara Verlag, Darmstadt, 2006, s. 136; Пшемьслав Адамчевский, “Вопрос о легитимности создания ‘Нагорно-Карабахской Республики’ в соответствии с законодательством СССР Текст научной статьи по специальности «История и археология», Кавказ и глобализация 6 (2012) 1, s. 45-55.

¹² Нуриева Ирада Тофик Гызы, “Нагорный Карабах –Исконно Азербайджанская Территория”, Актуальные Вопросы Общественных Наук: Социология, Политология, Философия, История, 53, 2016, 1, s. 51 -56.

¹³ Allahverdi, Anar, Geopolitische Interessen Russlands im armenisch-aserbajdschanischen Konflikt um Bergkarabach. Dissertationsschrift zur Erlangung des akademischen Grades doctor philosophiae (Dr. phil.). vorgelegt dem Rat der Fakultät für Sozial- und Verhaltenswissenschaften der Friedrich-Schiller-Universität Jena, 21.06.2018.

¹⁴ Lütem, a.g.e., s. 270-294.

¹⁵ Gürler Ahmet Yavuz ve Bağhirova, Aynura, “30 Yıllık Ardından Karabağ’ı Okumak: Arabuluculuk Faaliyetlerinden 2020 Savaşı’na”, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi 5, s. 561-593.

Yaşanan olaylar neticesinde 27 Eylül 2020 günü Ermenistan'ın Azerbaycan mevzilerine yapmış olduğu saldırılar sonucunda düşük yoğunluklu çatışma savaşa dönüşmüştür.¹⁶ 27 Eylül ila 9 Kasım 2020 tarihleri arasında cereyan eden bu savaş, 10 Kasım 2020'de Rusya Federasyonu'nun ev sahipliğinde tertiplenen ve Başkan İlham Aliyev, Başbakan Nikol Paşinyan ile Başkan Vladimir Putin'in katıldıkları üçlü zirve toplantısında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla sona ermiştir. Ermenistan'da Paşinyan önderliğinde işbaşına gelen Rusya karşıtı ve Batıcı hükûmetin Azerbaycan'a karşı takınmış olduğu saldırgan tavır sonucunda, Azerbaycanlılar 2020 sonbaharında Karabağ'ı işgalden kurtarmak ve ülkeleri lehine çıkmış olan BM kararlarını uygulamak için karşı taarruz başlatmışlardır. Bu savaşta Azerbaycan ordusu, ABD ve AB'nin itirazlarına rağmen işgal altında bulunan toprakların önemli bir kısmını kurtarmıştır. Bu zafere katkı sunan birkaç husus bulunmaktadır. Birincisi, Azerbaycan Türkiye'nin sağlamış olduğu TB2 Bayraktar SİHA'ları¹⁷ vasıtasıyla Ermeni tanklarını ve diğer askerî araçları çok kolay şekilde imha etmiştir. Haliyle bu durum Azerbaycanlılara büyük bir avantaj sağlamıştır. İkincisi, Rusya'nın Ermeni işgali altındaki toprakları değil de sadece Azerbaycan'ın zaten saldırı düzenlemediği Ermenistan Cumhuriyeti'nin topraklarını koruyacağını açıklaması¹⁸ Azerbaycan'ın zaferini kolaylaştırmıştır. Üçüncüsü, Bakü'nün sadece kendi topraklarındaki işgalci Ermenilere saldırması ve bu duruma Rusya'nın müdahale etmemesi Azerbaycan'ın elini güçlendirmiştir.

Esasında Rusya'nın Ermenistan'a vermiş olduğu desteği geri çekmesi, Paşinyan hükûmetinin Moskova karşıtı ve Batı yanlısı¹⁹ tutumundan kaynaklanmıştır. Azerbaycan ordusunu yenemeyen ve Rusya'nın kendine karşı olumsuz tutumunu fark eden Ermenistan yönetimi ve ayrılıkçı Karabağ Ermenileri, Moskova'yı Erivan lehine bir askerî müdahaleye teşvik etmek amacıyla Gence gibi sivil yerleşim birimlerini kasten roket atışlarına tutmuştur. Bu durumun farkında olan Azerbaycan yönetimi söz konusu şehirdeki sivil zayiata rağmen, Rus müdahalesine yol açabilecek misillemelerden kaçınarak, sadece uluslararası hukuk bakımından kendi topraklarında bulunan Ermeni mevzilerine taarruz etmiştir.

Diğer yandan Rusya, Ermenilerin hezimetlerinin daha fazla katmerlenmesini önlemek amacıyla İkinci Karabağ Savaşı'na müdahale ederek Azerbaycan'ın zaferinin perçinlenmesini engellemiştir. Böylece Rusya hem kurtarılamamış toprakları geri almak isteyen Azerbaycan'ı hem de hâlâ işgal altında tuttuğu toprakları Bakü'ye devretmeyi arzulamayan Ermenistan'ı kendine bağlı tutmayı hedeflemiştir. Yani Moskova arabuluculuk ve müdahale olanağı üzerinden Kafkasya'daki nüfuzunu korumaya devam etmektedir. Neticede Azerbaycan, Rusya'nın arabuluculuğuyla Ermenistan ile bu sorunun çözümüne yönelik 10 Kasım 2020 tarihinde bir ateşkes anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan'ın hâlihazırda kurtardığı bölgelerin bu ülkenin kontrolünde kalmasına, Ermenilerin işgal ettikleri bazı bölgeleri boşaltmalarına, henüz statüsü üzerinde anlaşılabilen Karabağ ve Ermenistan arasında Laçın koridoru vasıtasıyla bir irtibatın sağlanması hususunda mutabakata varılmıştır. Nahçıvan ve Azerbaycan arasında ise

¹⁶ Gürler ve Baghirova, 2021, s. 583.

¹⁷ Allahverdi, Anar ve Henrich, Alica "Türkisch-aserbaidische Beziehungen", içinde Henrich, Christian Johannes ve Gieler, Wolfgang (Ed.), Die Außenpolitik der Türkei im Mittleren Osten. Eine Bestandsaufnahme seit 2016. Springer, Wiesbaden, 2021, s. 131.

¹⁸ Chirciu, Dimitri "Russia says Defense Pact Does Not Apply To Karabakh", Anadolu Ajansı, 7.10.2020, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-says-defense-pact-does-not-apply-to-karabakh/1999169#>, (14.03.2022).

¹⁹ Lanskoj, Miriam ve Suthers, Elsbeth "Armenia's Velvet Revolution", Journal of Democracy, 30 (2019) 2, s. 85-99.

Ermenistan'ın Zengezur bölgesi üzerinden ayrı bir koridorun açılmasına dair bir mutabakat sağlanmıştır.²⁰

FAZ Gazetesinin Karabağ Konusuna Yaklaşımı

FAZ gazetesi, Almanya'da siyaset, medya ve toplumda genel kabul gördüğü üzere²¹ sözde Ermeni soykırımı²² iddialarını doğru kabul etmek suretiyle Ermeniler ve Ermenistan lehine bir tutum takınmaktadır. Bu durum özellikle Friedrich Schmidt ve Reinhard Veser gibi yazarların ve muhabirlerin Karabağ hakkında yaptıkları haber, yorum ve röportajlarda ortaya çıkmaktadır.

Bu gazete, okuyucularının Ermenistan ve Karabağ Ermenileri ile empati kurmalarını sağlamak amacıyla kişiselleştirme yöntemine başvurmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasında yaşanan ihtilaf, işgalci Karabağ Ermenilerinin bazı fertlerinin portreleri ve beyan etmiş oldukları görüşler üzerinden okuyucuya sunulmuş Ermeniler lehine empati uyandırılmak istenmiştir. Öte yandan, yerlerinden edilmiş veya katledilmiş Karabağlı Azerbaycanlıların akıbetleri hakkında ise herhangi bir haber ve röportaja yer verilmeyerek onlar, okuyuculara birey olarak sunulmamıştır. Ermeni saldırıları sonucunda katledilen, yaralanan veya yakınlarını kaybeden Azerbaycanlı mağdurlara ise ne kitlesel ne de bireysel düzeyde yer verilmiştir. Böylece Azerbaycanlı sivillerin Ermeni saldırılarının kurbanı oldukları gerçeği dolaylı olarak inkâr edilmekle kalınmamış, aynı zamanda kişiselleştirme yönteminin sadece Ermenilere reva görülmesi, Azerbaycanlılardan ise esirgenmesi Alman okuyucusunun Azerbaycanlılar ile duygudaşlık kurmasının önüne geçmiştir.

Öte yandan FAZ gazetesi, okurlarını sadece haber ve yorumlarla değil aynı zamanda sanat üzerinden etkilemeye çalışarak Ermeni kültür ve sanat faaliyetleri ile Ermeni sanatçıların eserlerini gündeme getirmiştir. Böylece bu alan üzerinden FAZ okuru ile Ermeniler arasında empati kurulmaya gayret edilmiştir. Ancak Azerbaycanlı sanatçıların Karabağ hakkındaki eser ve görüşlerine nedense yer verilmemiştir. Örneğin, Marion Dubberke ve Reinhard Veser gibi muhabirler, fotoğrafçı Anahit Hayraetian'ın eserlerine yer vermişlerdir. Bu sanatçının Karabağ Ermenilerinin farklı kesimlerinin işgal dönemindeki hayatlarından kesitler sunan resim koleksiyonundan bir seçki sunulmuş eserlerde resmedilmiş olan gelin, damat, öğretmen, öğrenci ve bir müzik grubunun akıbeti sorgulanarak okurlarda Ermeniler lehine empati ve hüznün yaratılmaya çalışılmıştır.²³ Benzer bir durum, Kerstin Holm tarafından Ermeni asıllı Rus mimari tarihçi Armen Kasaryan ile yapılan bir söyleşide, Ermeni kültür varlıklarının Türkiye ve Azerbaycan tarafından yok edildiğine dair Ermeni iddialarının dolaşıma sokulması suretiyle oluşturulmuştur. Bu

²⁰ Aznevi, Ferhat, Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan'ın Ortak "Ermeni Sorunu": Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2021, s. 106-108, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/652.pdf>, (14.03.2022).

²¹ Gümüş, Burak, "Almanya Türkleri ve Ermeni Olayları", TESAM Akademi Dergisi, 2 (2015) 1, s. 157-194.

²² Bu iddialara göre 1915 yılında Ermenilere karşı kasıtlı ve sistematik bir soykırım uygulanmıştır. Türk tezine göre ise "yüzbinlerce Müslümanın, Ermeni çeteciler tarafından katledildiği kanlı bir (iç) savaş ve mukatele durumunda Osmanlı ordusunun güvenliğini garanti altına almak ve karşılıklı boğazlaşmayı önlemek için 'zorunlu göç' tedbiri alınmıştır." (Gümüş, 2015, s. 158; Halaçoğlu, Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2001).

²³ Dubberke, Marion ve Veser, Reinhard, "Momentaufnahmen aus einer Zwischenkriegszeit", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/fotografie/bergkarabach-zeigen-die-bilder-eine-untergegangene-welt-16999890.html>, (14.03.2022).

bağlamda Azerbaycanlılara ait yapıtların Ermeniler tarafından tahrip edilişi gündeme dahi getirilmemiştir.²⁴

Azerbaycan'ın, İran ve Ermenistan sınırına yakın bölgelerinde bulunan topraklarının Ermeniler tarafından işgal edilmesi ve buralarda yaşayan Azerbaycanlıların yerlerinden sürülmesi, katliama maruz kalmaları ve işgal altındaki bölgelerde ayrılıkçı Ermeniler tarafından "Artsah" adı altında tek yanlı bir cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte Karabağ sorunu ortaya çıkmıştır. Yani uluslararası hukuk açısından Azerbaycan'a ait olan bu bölgede çoğunlukta olan Ermeni nüfusunun tek yanlı bir cumhuriyet ilan etmesi üzerine bu bölge Bakü'nün kontrolünden çıkmıştır. FAZ bir bakıma Ermenistan'ın işgal ettiği olduğu toprakları "kendi bağımsızlığını ilan eden cumhuriyet/bölge" veya "Ermenistan tarafından desteklenen bölge"²⁵ sıfatları yardımıyla muhtar bir oluşum olarak sunmak suretiyle adeta ayrılıkçı Ermenileri meşrulaştırmaktadır:

"Nagorny Karabağ, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte tek yanlı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunu 1990'lı yıllarda 30.000 ölüye mal olan bir savaş takip etmiştir. Bağımsızlığını ilan etmiş olan Nagorny Karabağ bugüne değin uluslararası camiada resmen tanınmamaktadır. Burası uluslararası hukuka göre Azerbaycan'ın bir parçası olsa da bölgede Ermeniler çoğunlukta bulunmaktadır."²⁶

Yukarıda görüldüğü üzere "bölgede Ermenilerin çoğunluğu oluşturduklarına" dair söylemler vasıtasıyla özne vasfı yüklenen işgal yönetimi Karabağ'ın asli ve otantik temsilcisi gibi sunulmaktadır. Ayrıca, Ermenileri okuyucular nezdinde haksız veya gayri meşru faaliyetlere imza atan taraf olarak göstermemek maksadıyla Azerbaycanlılara yapılmış olan etnik temizlik yok sayılarak Azerbaycan, Alman kamuoyuna yabancılaştırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu amaca yönelik olarak ülkenin yönetim şekli ya Aliyev üzerinden otoriter ya da "Müslüman" bir ülke olarak etiketlenmiştir. Diğer yandan Ermeniler bölgeyi istila etmiş olmalarına rağmen, bu konu mevzu bahis edilirken "işgal" kavramının kullanımından itinayla kaçınılmıştır. Aşağıdaki ifadeler bu durumu gözler önüne sermektedir:

"Ermenilerin yaşadıkları Nagorny Karabağ bölgesi, uluslararası hukuk açısından İslam'ın etkisi altında bulunan Azerbaycan'a aittir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Azerbaycan bölge üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Bugün, [bölgede] Hristiyan Karabağ Ermenileri yaşamaktadır."²⁷

²⁴ Holm, Kerstin, "Appelle an finstere Energien", FAZ, 1.01.2021, <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/kunst-und-architektur/kampf-um-denkmaeler-in-nagornyj-karabach-17126543/armen-kasarjan-17126732.html>, (14.03.2022).

²⁵ "Aserbajdschan startet neue Offensive", FAZ, 29.09.2020a, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-aserbajdschan-startet-neue-offensive-16976974.html>, (14.03.2022).

²⁶ "Bewohner in Nagornyj Karabach zünden ihre Häuser an", FAZ, 14.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/bewohner-in-nagornyj-karabach-zuenden-ihre-haeuser-an-17052186.html>; FAZ, 17.10.2020.

²⁷ FAZ, 29.09.2020a, "Armenisches Kampfflugzeug soll abgeschossen worden sein", FAZ, 29.09.2020b, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-armenisches-kampfflugzeug-offenbar-abgeschossen-16977732.html>, (14.03.2022).

Bu ve benzer yorumlara diğer haber ve makalelerde de yer verilmiştir.²⁸

FAZ işine geldiği zaman kavram seçiminde ne kadar mahir olduğunu gözler önüne sermektedir. Örneğin, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Ukrayna'dan yana tutum takınan FAZ, tarafgirliğini Rusya'nın resmen tanıdığı "Donesk Halk Cumhuriyeti" ile "Lugansk Halk Cumhuriyeti" isimli oluşumları açıkça "bölücü bölgeleri" ("*Separatistengebiete*") olarak damgalayarak ortaya koymuştur.²⁹ Böylece AB, ABD ve NATO tarafından desteklenen Batı yanlısı Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü, ayrılıkçı Rusların özyönetim hakkından üstün gören söz konusu yayın organı, nedense mevzubahis Karabağ olunca, ayrılıkçı Ermenilerin çıkarlarını Azerbaycan'ın menfaatinin üstünde görmektedir. Donesk ve Lugansk'ı "bölücü bölgeleri" olarak yaftalayan FAZ, konu Karabağ'a geldiğinde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü hiçe saymaktadır.

İkinci Karabağ Savaşı'ndan önce BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'e hitaben yazılan açık mektup niteliğindeki "Artsah Cumhuriyeti'ni Tanınma Ricası ile"³⁰ başlıklı bir turizm rehberinde Dağlık Karabağ'ın siyasi, ekonomik, sanayi ve kültürel özellikleri tanıtılarak bölgenin BM tarafından resmen tanınması talebinde bulunmaktadır. Bu girişimin başını eşi Ermeni olan Avrupa Parlamentosu milletvekili Martin Sonneborn çekmiştir. Bu turizm rehberinde "Karabağ" ve "Dağlık Karabağ" gibi kavramlar yerine sürekli olarak işgalci Ermenilerin bölge için kullandıkları "Artsah" sözcüğünün gündeme getirilmesi dikkat çekmektedir. Ermeni mutfağının, şarabının, bölgenin doğal güzelliklerinin ve sanayisinin reklam amaçlı tanıtıldığı röportajda "teknokrat hükûmet" övülerek Ermeni ayrılıkçıların yani Artsah'taki insanların petrol diktatörlüğü Azerbaycan'da bulunmayan "özgürlük ve demokrasi" için karar verdikleri vurgulanmaktadır. Bu ve benzeri ifadelerle Azerbaycanlılara karşı yapılmış olan etnik temizlik bir diktatörlüğe karşı yapılan başkaldırı ve Karabağ Ermenilerinin hürriyet mücadelesi gibi sunulmuş söz konusu işgal meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Azerbaycan ve İlham Aliyev

Söz konusu yayın organı Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'i ağırlıklı olarak Ermenileri aşağılayan ve onlara karşı sert söylemlerde bulunan otokrat bir lider olarak sunmuştur.³¹ Hatta FAZ Aliyev'i, "iktidarı elinde tutan", "iktidar sahibi"³², "Azerbaycan

²⁸ "Armenien und Aserbajdschan im Kriegszustand", FAZ, 28.09.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/eskalation-im-kaukasus-armenien-und-aserbajdschan-im-konflikt-16974972.html>, (14.03.2022).

²⁹ "Sicherheitsrat in Moskau für die Anerkennung der Separatistengebiete", FAZ, 21.02.2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/sicherheitsrat-in-moskau-fuer-erkennung-der-separatistengebiete-in-ostukrainie-17823031.html>, (1.03.2022).

³⁰ Oliver Maria Schmitt, "Republik Arzach. Mit der Bitte um Anerkennung", FAZ, 14.02.2020, <https://www.faz.net/aktuell/reise/die-unbekannte-kaukasus-republik-arzach-einst-bergkarabach-16633970.html>, (14.03.2022).

³¹ "Raketenangriff fordert zahlreiche Tote in Gandscha", 17.10.2020, FAZ, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/karabach-raketenangriff-fordert-zahlreiche-tote-in-gandscha-17006915.html>, (14.03.2022).

³² Schmidt, Friedrich, "Wer diese Gebiete befreit, wird der Held der Nation.", FAZ, 7.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/konflikt-in-nagornyj-karabach-kriegsstimmung-in-aserbajdschan-16990980/eine-zerstoerte-strasse-in-16990740.html> (14.03.2022) ; Friedrich Schmidt, "Siegestrunk in Baku", 10.12.2020.

rejimi”³³, “Bakü’deki rejim”³⁴, “diktatör”³⁵ veya “Azerbaycanlı diktatör”³⁶ gibi sıfatlarla yaftalamıştır. Böylece Azerbaycan Devlet Başkanı gayri meşru bir lider olarak gösterilmeye gayret edilmiştir. Aliyev’in Karabağ Savaşı’nda geri çekilmek zorunda bırakılan Ermenistan güçlerine yönelik sarf etmiş olduğu “Onları iti kovar gibi kovuyoruz.” sözleri FAZ tarafından tüm Karabağ Ermenilerine karşı geliştirilmiş genel bir tehdit söylemi olarak sunulmak suretiyle Karabağ’daki (tüm) Ermenilerin tehlike altında oldukları ileri sürülmüştür.³⁷ Hatta Reinhard Vesper adlı haber muhabiri, Aliyev’in yukarıda dile getirilen söz konusu ifadelerini saptırarak “Karabağ’da Ermeniler bir felaket ile karşı karşıya mıdır? Azerbaycan Cumhurbaşkanı’nın söylemleri, onların akıbeti hakkında endişe doğurmaktadır.” cümleleriyle Azerbaycan’ı yargılamakta ve hemen ardından tarafsızlık izlenimi yaratmak amacıyla “İki taraf da mağdur, iki taraf ta fail” ifadeleriyle Ermeni işgalinin vahametini küçümsemiştir. FAZ gazetesi, Başbakan Paşinyan’ın 10 Kasım tarihli Ateşkes Anlaşması’nı imzalamasını ”tehlikeli bir teslimiyet” olarak değerlendirmiştir. Diğer yandan anlaşmaya karşı çıkan Ermenilerin protesto düzenlemelerini ve muhalefetin gözaltına alınmasını ise anti-demokratik bir tutum olarak eleştirmekten kaçınmıştır.³⁸ Muhalifleri gözaltına aldırın Paşinyan Aliyev’e nazaran daha meşru gösterilmiştir.

Öte yandan Friedrich Schmidt, “Bakü’deki rejimin silahlanması” , “Türkiye’nin ‘kardeş ülke olarak telakki edilmesi’ ve “Türkiye’nin Gürcistan ve Orta Asya’da artan faaliyetleri” gibi hususları İkinci Karabağ Savaşı’nın nedenleri olarak gösterirken, üstünkörü de olsa Paşinyan’ın “hatalarını” ifade etmekten kaçınmamıştır. Schmidt, tüm tecrit edilmişliğe rağmen Paşinyan “Ermenileri taviz vermeye hazırlamak bir yana milliyetçiliğe oynamıştır.” ifadelerine yer vermiştir.³⁹ Bu ibareler dışında FAZ’de Ermenistan ve Ermeniler hakkında olumsuz herhangi bir cümleye rastlanmamıştır.

³³ Vesper, Reinhard, “Armenien braucht internationalen Beistand”, FAZ, 10.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-krieg-armenien-braucht-internationalen-beistand-17095817.html> (14.03.2022); Reinhard Vesper, “Bald abgeschnitten von der Außenwelt?”, FAZ, 23.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/der-zivilbevoelkerung-in-karabach-droht-eine-katastrophe-17015208/ein-armenischer-soldat-in-17014842.html> (14.03.2022).

³⁴ Schmidt, Friedrich, “Putins Paraderolle”, FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/waffenruhe-im-kaukasus-putins-paraderolle-17049808.html>, (14.03.2022).

³⁵ Schmidt, Friedrich, “Zwischen Schadenfreude und Putin-Lob”, FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russische-reaktionen-auf-den-frieden-in-nagornyj-karabach-17049990.html>, (14.03.2022); Friedrich Schmidt, “Siegestrunken in Baku”, 10.12.2020.

³⁶ Friedrich Schmidt, “Die schwersten Brüche des oft gebrochenen Waffenstillstands”, FAZ, 1.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-der-oft-gebrochene-waffenstillstand-16981807.html>, (14.03.2022).

³⁷ Rehimov, Ruslan, “Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’daki Zaferi, Aliyev’in ‘Ne oldu Paşinyan?’ sözleriyle hafızalara kazındı”, Anadolu Ajansı, 11.11.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycanin-daglik-karabagdaki-zaferi-aliyevin-ne-oldu-pasinyan-sozleriyle-hafizalara-kazindi/2040453> (14.03.2022); Reinhard Vesper, “Wir verjagen sie wie die Hunde”, FAZ, 7.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/aserbajdschans-praesident-stoesst-wueste-drohungen-aus-17040348.html>, (14.03.2022).

³⁸ Schmidt, Friedrich, “Eine gefährliche Kapitulation”, FAZ, 12.11.2020, [https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht-die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%C3%BCr%20unabh%C3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt.,\(14.03.2022\)](https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht-die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%C3%BCr%20unabh%C3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt.,(14.03.2022)).

³⁹ Schmidt, “Putins Paraderolle”, 12.11.2020.

Rusya ve Türkiye

FAZ Karabağ'da Ermeniler açısından “insani bir trajedi” yaşandığını iddia ederek Rusya ve Türkiye'nin bölgede hâkimiyet mücadelesi verdiklerini dile getirmiştir. Esasında bu ve benzeri haberlerde İkinci Karabağ Savaşı'nda Batı ülkeleri, Rusya ve Türkiye arasında Ermeniler ve Azerbaycanlılar üzerinden bir güç mücadelesi yaşandığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu vesileyle Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti hakkında eleştirel yorumlar yapılmıştır. Kathrin Jacob tarafından Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destek “Erdoğan, Nagorny Karabağ'da güç arzusunu gerçekleştiriyor.” başlıklı bir haberde eleştirilirken⁴⁰ Ankara ve Moskova, Libya ve Suriye'de olduğu gibi Karabağ'da da birbirleriyle rekabet halinde olan aktörler olarak sunulmuştur. Ayrıca FAZ, Türkiye'nin Azerbaycan yanlısı tavrından duyulan rahatsızlık nedeniyle Erdoğan karşıtı başlıklar atmıştır.

Diğer yandan Christoph Ehrhardt ve Friedrich Schmidt ise “Erdoğan mesajı anladımı?” yönünde alaycı bir başlık atarak “Türkiye'nin yaptığı silah yardımları sayesinde Azerbaycan ordusunun Karabağ'da ilerleyişi”nin aslında Rusları kızdırdığını dile getirerek tam da bu yüzden Rusya'nın Suriye'de Türkiye'nin desteklemiş olduğu Suriyeli muhaliflerin mevzilerini vurduğunu iddia etmiştir.⁴¹ Ayrıca İkinci Karabağ Savaşı'nın Türkiye ve Rusya arasında bir vekâlet savaşına dönebileceği ihtimali dile getirilmiştir.⁴²

Rusya'nın olaya el koyması sebebiyle AB ve ABD'nin Ermeniler lehine savaşa müdahale etmemesi ve Moskova'nın Karabağ Ermenilerini değil sadece Ermenistan Cumhuriyeti'nin savunması ile yetinmesi Bakü'nün elini güçlendirmiştir. Bu husus da FAZ tarafından sert bir dille eleştirilmiştir. Rusya'yı Ermenilerin lehine savaşa zamanında müdahale etmemekle suçlayan Schmidt, Putin'in öne çıkmasını eleştirerek aşağıdaki sözlerle yer vermiştir: “Rusya Devlet Başkanı Putin Nagorny Karabağ hakkındaki ihtilafta kendi önceliklerini izlemiştir. Onun için jeopolitika ve güç tahkimi önemlidir. Batı [da] sadece seyircidir.”⁴³ Bunun dışında Schmidt, Rusya'nın Ermenistan'a kredi karşılığında ikinci el silahlar ihraç ederken, Azerbaycan'a ise Türk ve İsrail yapımı modern SİHA'ların gönderildiğini yazmıştır.⁴⁴ Rainer Hermann'a göre ise Azerbaycan savaşındaki askerî üstünlüğünü Türk SİHA'larına borçludur. Hermann ayrıca bu bağlamda Türkiye'den “Dron Büyük Gücü” (*Drohnen-Großmacht*) olarak bahsetmektedir.⁴⁵

Azerbaycan'ın Karabağ'da ilerlemesi, sadece Batı ülkelerinin değil, Rusya'nın da Kafkasya'da etkisini azaltabileceği yönünde endişelere neden olmuştur.⁴⁶ Rusya'nın savaş kaybetmekte olan Ermenilerin nihai hezimetini arifesinde kendi nüfuzunu sağlamak için

⁴⁰ Jakob, Kathrin, “Krieg im Kaukasus: Erdogan stillt Machthunger in Nagornyj Karabach”, FAZ, 13.10.2020, <https://www.faz.net/podcasts/f-a-z-podcast-fuer-deutschland/krieg-im-kaukasus-erdogan-stillt-machthunger-in-nagornyj-karabach-17000118.html> (14.03.2022).

⁴¹ Ehrhardt, Christoph und Schmidt, Friedrich, “Hat Erdogan die Botschaft verstanden?”, FAZ, 28.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russland-und-tuerkei-was-syrien-mit-dem-karabach-konflikt-zu-tun-hat-17024743.html>, (14.03.2022).

⁴² “Neuer Anlauf für Waffenruhe in Nagornyj Karabach”, FAZ, 25.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/berg-karabach-parteien-einigen-sich-auf-humanitaere-waffenruhe-17019726.html>, (14.03.2022)

⁴³ Schmidt, Friedrich “Putins Paraderolle”, 12.11.2020.

⁴⁴ Aynı yerde.

⁴⁵ Hermann, Rainer, “Die Drohnen Großmacht Türkei”, FAZ, 15.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/karabach-krieg-tuerkei-ist-zu-einer-drohnen-grossmacht-geworden-17003552.html>, (14.03.2022).

⁴⁶ Veser, Reinhard, “Der Sieger heißt Putin”, FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/putin-ist-der-sieger-des-kriegs-um-nagornyj-karabach-17045210.html>, (14.03.2022).

çatışmaya müdahil olduğu iddia edilmiştir. Bundan dolayı Putin, “İkinci Karabağ Savaşı’nın beklenmedik kazananı”⁴⁷ olarak sunulmuştur.

Priming Çerçevesinde FAZ’nin Tarafgir Tutumunun Değerlendirilmesi

“Azerbaycan yeni bir taarruz başlattı.”⁴⁸ başlıklı haberde Azerbaycan ve Ermenistan savunma bakanlıklarına istisnai olarak eşit bir şekilde yer vermiş olan FAZ, İkinci Karabağ Savaşı hakkında yaptığı *haber, yorum ve görüşmelerde*, genel olarak *priming* yöntemine başvurmuştur. Bu yöntemde yapılan haberlerde ve röportajlarda Ermenistan ve Ermeniler hakkında olumsuz hususlara yer verilmezken, genel olarak bu halk grubunu ve çıkarlarını önceleyen unsurlara öncelik tanınmıştır. Buna karşın FAZ’de Azerbaycan ve Azerbaycanlılar hakkındaki olumlu cihetler yok sayılırken, bu halk hakkındaki olumsuz hususlar merkeze alınmıştır. Esasında bu yöntem Karabağ çatışması söz konusu olduğunda Ermeniler lehine her zaman kullanılmıştır.

Söz konusu gazetede, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ihtilafın tırmanması üzerine Karabağ Ermenileri açısından “insani bir facia” tehlikesinden söz edilmeye başlanmıştır.⁴⁹ Bu minvalde Azerbaycanlıların hassasiyetleri gündeme getirilmezken, sözde Ermeni soykırımı iddiaları temcit pilavı gibi ısıtılarak meşrulaştırılmaya çalışılmış ve Ermenilerin işgal etmiş oldukları toprakları ellerinde tutma istekleri “kaygı”, “endişe” ve “korku” gibi öznel kavramlar kullanılmak suretiyle haklı gösterilmeye gayret edilmiştir. Bu bağlamda Schmidt, Ermeni tarafının görüşlerini Paşinyan’ın ağzından hiç yorum katmadan okuyuculara aktarmıştır: “[...] Başbakan Nikol Paşinyan, Ermenistan ve Güney Kafkasya Ermenilerinin, ‘imparatorluk hayalini gerçekleştirebilmek amacıyla kuzey, güneydoğu ve doğu istikametlerinde Türk yayılcılığına karşı son savunma hattıdır.’”⁵⁰

Ayrıca “Ermenilerin Büyük Korkusu” başlıklı röportajda, İkinci Ermenistan Azerbaycan Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu döneminde Birinci Dünya Savaşı esnasında 1915’te vuku bulan sözde Ermeni soykırımını hatırlattığı dile getirilerek Erivan’da birçok insanın bu durumu ulusal beka sorunu olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.⁵¹ Ayrıca herkesin Karabağ Savaşı’nda ya bir yakınını ya da bizzat kendilerinin bir yakınlarını kaybettikleri iddia edilmiştir, fakat her nedense yakınlarını yitiren Azerbaycanlıların duygusal durumları ve haletiruhiyeleri gündeme getirilmemiştir.

Diğer yandan Schmidt, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron’un bir toplantıda, “istihbarat kaynaklarına dayanarak” Türkiye’nin Karabağ’da 300 “Suriyeli savaşçı”yı kullandığı yönündeki iddiayı haberleştirmiştir, ama Ermenistan’ın bölücü terör örgütü PKK militanlarını kullandığını göz ardı etmiştir.⁵² Bu durum priming kapsamında

⁴⁷ Vesper, FAZ, 12.11.2020, (14.03.2022).

⁴⁸ FAZ, 29.09.2020a.

⁴⁹ Schmidt, Friedrich, “Alle Zeichen stehen auf Eskalation”, FAZ, 16.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/warum-die-internationale-diplomatie-in-karabach-versagt-17005302/karabach-karte-17005571.html>, (14.03.2022).

⁵⁰ Schmidt, Friedrich, “Die schwersten Brüche des oft gebrochenen Waffenstillstands”, 1.10.2020.

⁵¹ Schmidt, Friedrich, “Die große Angst der Armenier”, 2.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/der-karabach-krieg-ruft-in-armenien-existenzangst-hervor-17032792.html>, (14.03.2022).

⁵² Schmidt, Friedrich, “Schüsse auf Stepanakert”, FAZ, 2.10.2020, https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-stepanakert-unter-beschuss-16983119.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2, (14.03.2022); Aliyev, Yashar, Letter dated 18 November 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General,

4.12.2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/343/35/PDF/N2034335.pdf?OpenElement> (14.03.2022); James Wilson, “PKK’s Involvement in the Armenia-Azerbaijan Conflict would Jeopardise European Security”, *EU Political Report*, ty; <https://www.eupoliticalreport.eu/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would->

söylenecek olursa FAZ, desteklediği Ermeni tarafının imajını zedeleyebilecek haberleri yapmaktan kaçınırken, karşı olduğu Türkiye ve Azerbaycan tarafını olumsuz gösteren haberleri gündemine almıştır. İkinci Karabağ Savaşı'nda katledilmiş ve/veya yerlerinden edilmiş Azerbaycanlı sivillerin veya şehit düşen ordu mensuplarının akıbetlerini kesinlikle gündeme getirmeyen FAZ, okuyucusunun (Karabağ) Ermeniler(i) ile empati kurmalarını sağlamak amacıyla bu çatışmalar yüzünden herhangi bir şekilde kötü duruma düş(ürül)müş olan Ermenilerin durumlarını hem kitlesel hem de bireysel olarak işlemek suretiyle Alman okuyucular ve Ermeniler arasında duygudaşlık yaratmaya gayret etmiştir.

Örneğin, Azerbaycan ordusunun işgal altındaki topraklardaki ilerleyişinin devam etmesi üzerine Dağlık Karabağ'daki sivil halkın bir felaket ile karşı karşıya olduğunun altını çizen FAZ bir yandan Azerbaycan'ı öcü olarak göstermeye çalışırken diğer yandan da Azerbaycan ordusunun bu ilerleyişinin çatışmaların yakın bir zamanda sona ermesini imkânsız hale getirdiğini sütunlarına taşımıştır.⁵³ Muhabir, tarafsız olduğu izlenimi uyandırmak için, uzun haberin sonunda “elbette cephenin öteki tarafındaki sivil halk da tehdit altındadır” ifadesiyle Azerbaycanlı sivillerin mağduriyetine de birkaç satırla yer vererek “işgal” ve “katliam” sözcüklerinden kaçınmak suretiyle 1990'lı yıllarda yerlerinden edilen insanlara da değinmeden geçmemiştir, fakat Azerbaycan ordusunun Hankendi'ne doğru ilerlemesi üzerine Ermeni sivillerin öldürüldüklerinden bahsederek Azerbaycanlıları zalim, Ermenileri de mağdur olarak sunmuştur.⁵⁴

FAZ savaştan sonra Erdoğan ve Aliyev'in Bakü'de birlikte düzenlenen zafer törenine katılmalarını da eleştirmiştir. Aliyev'in Erivan dâhil olmak üzere Ermenistan'ın bazı bölgelerinden “Azerbaycanlıların tarihi toprakları” olarak bahsetmesi ve Erdoğan'ın Karabağ Savaşı sayesinde Enver Paşa'nın ruhunun şad olduğunu vurgulaması Schmidt, tarafından Ermenilere yönelik bir tehdit olarak sunulmuştur. Genelde Azerbaycanlıların özelde ise Aliyev ailesinin atalarının günümüzde Ermenistan sınırları içinde bulunan toprakları terk etmek zorunda kaldıklarını okuyuculardan gizleyen Schmidt, aynı haberde Enver Paşa'yı da sözde Ermeni soykırımının ana müsebbiplerinden birisi olarak göstermeye gayret etmiştir. Ermeniler sözde soykırım kurbanı olarak sunulmuş Azerbaycan ve Türkiye tarafının meşruiyet zemini daraltılmaya çalışılmıştır. Schmidt'in sözcük seçimi de düşündürücüdür. Örneğin, “Bakü'de zafer sevinci” yerine “Bakü'de zafer *sarhoşluğu*” (*Siegestrunken in Baku*)⁵⁵ kavramını tercih eden Schmidt, Türk ve Azerbaycanlı liderlerin zafer sarhoşluğu içinde rasyonel kararlar alamayacaklarını ima etmiştir.

Öncelik verme (Priming) prensibine göre FAZ haberlerinde Ermenilerin işledikleri savaş suçu ya görmezden gelinmiş ya da dolaylı olarak Azerbaycan suçlanmıştır. Hatta Ermenistan sivillere yönelik yaptığı saldırılar nedeniyle bile saldırgan olarak suçlanmamıştır. Örneğin “Gence'ye yapılan roketli saldırı çok sayıda ölüme yol açtı”⁵⁶ başlıklı haberde, aşağıdaki ifadeler kullanılmak suretiyle sivil zayıyata neden olan bu

jeopardise-european-security/ (14.03.2022); Anar Valiyev, “Mercenaries in Karabakh: Who They Are and How They Got There”, *Politics Today*, 2.12.2020, <https://politicstoday.org/mercenaries-in-karabakh-who-they-are-and-how-they-got-there/>, (14.03.2022).

⁵³ Vesper, 22.10.2020.

⁵⁴ Reinhard Vesper, “Steht die Entscheidung im Krieg um Nagornyj Karabach bevor?”, FAZ, 10.11.2020, [https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht-die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%C3%BCr%20unabh%C3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt.,\(14.03.2022\).](https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht-die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%C3%BCr%20unabh%C3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt.,(14.03.2022).)

⁵⁵ Friedrich Schmidt, “Siegestrunken in Baku”, FAZ, 10.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/erdogan-und-alijew-schuechtern-armenien-ein-17095521.html>, (14.03.2022).

⁵⁶ FAZ, 17.10.2020a.

saldırıların arkasında Ermenilerin yer aldığı doğrudan ifade edilmemiştir. Yani Ermenilerin saldırmış oldukları gerçeği sadece Azerbaycan'ın bir iddiası olarak gösterilmiştir. Günümüzde Rusya Ukrayna Savaşı'nda sürekli olarak "Rus saldırısı" (*russischer Angriff*) kavramını kullanan FAZ⁵⁷, her ne hikmet ise Gence saldırısı hakkında "Gence'ye yapılan roketli saldırı" gibi öznesi belli olmayan bir cümle seçerken "Gence'ye Ermenilerin roketli saldırısı" başlığını atmaktan imtina etmiştir:

"Azerbaycan kentinde Scudlar birçok evi yıkmıştır. Muhtemelen ölümlerin arasında çocuklar da bulunmaktadır [...] Gence'ye yönelik [düzenlenmiş] olan roketli saldırıda 13 sivil öldürülmüş ve 45'ten fazla insan yaralanmıştır. Azerbaycan Başsavcılığı cumartesi sabahın erken saatlerinde Scud füzeleriyle 300.000 nüfuslu şehre yapılan saldırıda birçok evin yıkılmış olduğunu açıklamıştır. Yıkılmış evlerde arama kurtarma çalışmalarının devam ettiği Azerbaycan'ın yapmış olduğu yayınlarda görülmektedir [...] Ermenistan sorumluluğu reddederek komşusunu saldırının arkasında bulunmakla itham etmiştir."⁵⁸

Rusya'nın İkinci Karabağ Savaşı'nda sadece Ermenistan Cumhuriyeti'ne ait toprakları koruyabileceğini açıklaması, Azerbaycan'ın Ermeni işgali altındaki topraklarının geri alınabilmesinin önünü açmıştır. Azerbaycan'ın Ermenistan ve Karabağ Ermeniler karşısında sağladığı başarılar arttıkça, Erivan yönetimi cephe hattı dışındaki sivil yerleşim birimlerine saldırılarda bulunarak zayıfların artmasına neden olmuştur. Böylelikle Ermenistan Rusya'yı kendi lehine savaşa müdahale ettirmeye çalışmıştır. FAZ ayrıca Ermenilerin Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütünü savaşın içine çekme stratejisini de okuyucularından gizlemiştir. Diğer yandan 10 Kasım 2020 tarihinde varılan Ateşkes Anlaşması sonrasında da Azerbaycan'ın hassasiyetlerine yer verilmemiştir. Türkiye'nin desteklediği Azerbaycan'ın olası saldırılarının Ermenistan'da endişeye sebebiyet verdiği yolunda haberler yapılmıştır.⁵⁹ Böylelikle Ermeniler saldırgan bir devlet tarafından tehdit edilen mağdur bir aktör olarak sunulmuştur.

Ayrıca bir röportajda İkinci Karabağ Savaşı öncesinde işgal altındaki Azerbaycan topraklarında Annahit Hayrapetiyan isimli bir Ermeni fotoğrafçı tarafından çekilmiş fotoğraflar gösterilmiştir. Söz gelimi bu fotoğraflarda gelinin yanında yürüyen bir ineği ipe çeken bir damat, küçük bir sınıfta bir öğretmenin karşısında oturarak masanın üstündeki bir kitabı okuyan iki erkek öğrenci, genç bir baba, evde makyaj yapan bir kadın, bir asker, oğlunu savaşta kaybetmiş hüzünlü bir anne, her sene birer hayvan ile vesikalık fotoğrafı çekilmiş olan Arthur adlı bir çocuk, askerden yeni dönmüş bir gencin ailesiyle birlikte içkili kutlama yemeği ve Hankendi'nin tepesinde inşa edilmiş "Dağlar Biziz" adlı bir Ermeni anıtının önünde bulunan bir caz bandosu yer almaktadır. Bunlar resmedildikten sonra aşağıdaki sorular vasıtasıyla Ermenilerle empati kurulmaya çalışılmıştır: "İneği peşinden çeken damat şu anda ne yapıyor? Kendi bebeğini elinde tutan genç babanın hali nicedir? Hankendi'nin sembolü olan 'Dağlar Biziz' anıtının bulunduğu tepeden inen bandonun genç

⁵⁷ Busse, Nikolas, "Den Krieg eindämmen", FAZ, 13.03.2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russischer-angriff-auf-jaworiw-den-krieg-eindaemmen-nicht-eskalieren-17874640.html>, (14.03.2022).

⁵⁸ FAZ, 17.10.2020.

⁵⁹ Schmidt, Friedrich, "Eine geplante Provoktion Aserbaidshans", FAZ, 14.05.2021, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/neue-spannungen-zwischen-armenien-und-aserbaidshans-17341621.html>, (14.03.2022).

erkekleri bir daha müzik çalabilecekler mi?[...]”⁶⁰ Böylece işgalci Karabağ Ermenilerinin insani yönleri, kültürleri ve yaşam tarzları sunulurken, Azerbaycanlılara ve onların düşün ve kültür dünyalarına yönelik herhangi bir fotoğraf serisi yayımlanmamıştır. Bir başka örnek ise savaştan dönmüş ve “elinde çiçek demeti” ile “ağlayan annesini kucaklayan” Arman Verdiyana isimli genç bir askere ailesi tarafından yapılmış şampanyalı ve pastalı hoş geldin kutlaması öyküsünün işlenmesidir. Telefon bağlantısı olmadığı için “yirmi yaşındaki” askerin haftalarca kendisini merak eden “annesiyile konuşamadığını” vurgulayan bu öykü aracılığıyla Ermenilerin duyguları, acıları ve Batı ile örtüşen kutlama biçimleri okuyucuya gösterilerek onlarda empati yaratılmak istenmiştir, ancak Azerbaycanlı askerlerin “duyguları”, “ana hasreti”, “vatan hasreti” ve geri dönüş hikayelerine hiç yer ayrılmamıştır. Yani tarafgir bir tutumla sadece Ermenilerin “insani” yönü okuyuculara tanıtılmaya çalışılmıştır.⁶¹

Diğer yandan Ulrich Bock ise “Kültürel Mirası Yok Etme Savaşı”⁶² başlıklı röportajında Azerbaycan’ın savaşı bahane ederek Karabağ’daki Ermeni kültür mirasını yok etmeye çalıştığını öne sürmüştür. Buna karşılık Azerbaycan’a ait eserlerin Ermeniler tarafından tahrip edildiği gerçeği yok sayılmıştır. Yani Ermeni iddiaları hususunda tarafsız bir uzmana başvurulmak yerine, FAZ sadece kendi yayın çizgisini destekleyen ve Rus vatandaşı olarak okuyucuya tanıtılan Ermeni kökenli bir bilirkişinin görüşlerine müracaat etmiştir. Örneğin, FAZ Ermeni asıllı Rus mimari tarihçi Armen Kasaryan ile “Karabağ’daki Ermeni eserleri ve Azerbaycan’ın tarih politikası” hakkında bir söyleşi yapmıştır ki söz konusu bilim adamı Azerbaycan’ı kültürel bir kıyım yapmak suretiyle Ermenistan’ın işgal altındaki Azerbaycan topraklarında yapmış oldukları kültürel kıyımı ve etnik temizliği örtbas etmeye çalışmıştır. Hatta Ermenilerin gerçekleştirdikleri kültürel temizliğinin boyutları küçümsemiştir. Bu mülakatta Kasaryan İlham Aliyev başta olmak üzere birçok Azerbaycanlının atalarının günümüzde Ermenistan’a ait topraklarda doğduklarını örtbas ederek daha ziyade kendi büyük annesi de dâhil olmak üzere nice Ermeni kökenli insanların Bakü’de dünyaya gelmiş olduklarını dile getirmiştir. Diğer yandan Ermenistan’da Azerbaycanlılara ait tarihi eserleri ve Türkçe yer adlarının silinmesi hususunu gündem dışı tutmuştur. Bilâkis gerçeklere aykırı şekilde Azerbaycan ve Türkiye kendi topraklarında Ermenilerin tarihsel izlerini yok etmekle suçlanmıştır. Kasaryan, Ermenilerin etnik temizlik yaptıkları ve bazı camileri imha ettikleri veya ahıra çevirdikleri yönündeki sorular üzerine bizzat kendisinin bir caminin onarıldığına şahit olduğunun altını çizmiştir. Hatta Kasaryan Azerbaycan topraklarında yok edilen sayısız kilise ile kıyaslandığında Ermenilerin yapmış oldukları kültürel soykırım hususunda küçümseyici bir tavır sergilemiştir.⁶³

FAZ’nin tarafgir tutumu neredeyse her haberde kendisini göstermiştir. Örneğin, Kerstin Holm, Birinci Karabağ Savaşı esnasında, Ermenistan’da ulusal azınlık olan 200.000 civarında (Batı) Azerbaycanlının etnik temizliğe uğradığını bu yüzden de Ermenistan’ı terk etmek zorunda kaldıklarını⁶⁴ ve özellikle son yirmi yılda bölgedeki Türk ve Azerbaycan

⁶⁰ Dubberke, Marion ve Veser, Reinhard, FAZ, 12.11.2020.

⁶¹ Putzbach, Robert, “Kein Frieden an der Grenze”, FAZ, 1.08.2021, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-kein-frieden-an-der-grenze-17464848.html>, (14.03.2022).

⁶² Bock, Ulrich, “Krieg gegen das kulturelle Erbe”, FAZ, 17.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/armenische-baudenkmale-in-berg-karabach-gefaehrdet-17107395.html>, (14.03.2022).

⁶³ Holm, Kerstin, FAZ, 1.01.2021.

⁶⁴ UNHCR International Protection Considerations Regarding Armenian Asylum-Seekers and Refugees, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Geneva September 2003, s. 34.; Bozkuş, Yıldız Deveci, 1988-1989 döneminde Ermenistan’dan göç etmek zorunda bırakılan 208.000 ila 217.000

tarihine ait izlerin isim değiştirme yöntemi ile yok edildięini⁶⁵ kasten sorgulamayarak gazetesinin Ermenileri ve Ermenistan'ı koruma ve kollama çizgisine sadık kalmıştır.

İkinci Karabağ Savaşı'nın sonlarına doğru "Ermenistan uluslararası desteğe muhtaç" başlıklı bir haber yapan Reinhard Vesper, Ermenilerin kabahatlerini görmezden gelerek kalıcı barış için Erivan'ın desteklenmesi gerektiğini ifade ederek, Ermenilerin işledikleri suçları rölative etme gayreti içinde olmuştur.⁶⁶ Diğer yandan Vesper başka bir yazısında ise iki tarafın da masum olmadığını dile getirerek Azerbaycan'ın kendi topraklarını işgalden kurtarma çabasını gölgelemeye çalışarak bir bakıma Ermeni yanlısı yayın çizgisini bir nebze de olsa yumuşatma gayreti içinde olmuştur. Bu durum aşağıdaki ifadelerde vücut bulmuştur: "İki taraf da kimi zaman mağdur, kimi zaman fail idi" (*Beide Seiten waren mal Opfer, mal Täter*).⁶⁷

Diğer yandan bazı FAZ muhabirleri ve yazarları ise dengeli bir tutum takınma gayreti içinde olmuşlardır. Örneğin Schmidt Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına dayanarak hem Azerbaycan'ı hem de Ermenistan'ı savaş hukukunu ihlal etmekle suçlamıştır.⁶⁸

Böylece Azerbaycan'ın uluslararası hukuk çerçevesinde kendi toprak bütünlüğünü korumaya çalışması Ermenilerin bütün ihlallerine rağmen gayri meşru olarak görülmüştür. Ayrıca Ermenilerin hezimetini barışı zedeleyecek bir husus olarak değerlendirilmiştir. Ermenilerin işlemiş oldukları uluslararası hukuk ve insan hakları ihlallerine en ufak bir imada dahi bulunulmamıştır. Bu durum Schmidt'in tarafgir tutumunu şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yukarıda yapılan çözümlenmede ortaya konduğu gibi FAZ.Net, İkinci Karabağ Savaşı hakkında yaptığı yayınlarda ağırlıklı olarak Ermeni yanlısı bir tutum benimsemiştir. Burada Öncelik verme örneklerine çok kez rastlanmıştır. Yayın çizgisine bakıldığında genelde Ermenistan ve Ermeni işgal yönetimi kötü, Azerbaycan'ı ise haklı gösterebilecek hususlara yer verilmemiş, buna karşın Ermenistan ve Ermenileri "haklı" ve "mağdur" olarak sunan hususlara ağırlık verilmiştir. İlk başta FAZ kavramların seçiminde büyük bir itina göstermiştir. Her ne kadar Karabağ'ın "uluslararası hukuk açasından Azerbaycan'a ait" olduğu ima edilmiş olsa da, Ermeni işgal yönetiminden daima "Nagornyj Karabağ" ve az da olsa "Artsah" olarak bahsedilmiştir. Ermenilerin ellerinde tutmuş oldukları topraklar için "işgal altındaki bölge", "ayrılıkçı bölgeler", "bölücü bölgeler", "bölücü cumhuriyet", "Ermenistan tarafından işgal edilmiş" veya "işgal yönetimi" gibi sıfatların kullanımından itinayla kaçınılmıştır.

Ermenistan veya Ermeni işgal yönetiminin Azerbaycan'da sivil hedeflere yönelik saldırı vakaların da bile Ermeniler fail olarak sunulmamak için tek yanlı haberler yapılmıştır. Böylece Azerbaycan'ı vuran roketlerin kimler tarafından fırlatıldıkları açaıkça ifade edilmeyerek Azerbaycanlı sivilleri katleden füzelerin "Ermeni füzeleri" ve saldırıların "Ermeni saldırısı" olduğu hususu gizlenmeye gayret edilmiştir. Buna karşın Azerbaycan ordusunun taarruzu hep Azerbaycanlıları fail olarak göstermek suretiyle ifade edilmiştir.

Azerbaycanlıdan bahsetmektedir [Bk. Bozkuş, "Ermenistan'ın Demografik Yapısı ve Ermenistan'da Azınlıklar", Ermeni Araştırmaları, (2006), 23-24, s. 227-246, s.232].

⁶⁵ Ghulyan, Husik, "Conceiving homogenous state-space for the nation: the nationalist discourse on autochthony and the politics of place-naming in Armenia", Central Asian Survey, 40 (2021) 2, s. 257-281.

⁶⁶ Vesper, 10.12.2020.

⁶⁷ Vesper, 7.11.2020.

⁶⁸ Friedrich Schmidt, "Siegestrunknen in Baku", 10.12.2020.

Ermenilerin kültür varlıklarının Azerbaycanlılar tarafından imha edildiği yönündeki iddialar dile getirilirken, Azerbaycan'a ait varlıkların Ermeniler tarafından yok edildiği gerçeği gündem dışı tutulmuştur. Böylece Azerbaycanlıların mağduriyetleri gizlenirken, Ermenilerin kaygıları ve korkuları öne çıkarılmıştır. Ermeni hükûmetinin, ateşkes anlaşmasına karşı çıkan muhalifleri gözaltına alması eleştirilmezken Azerbaycan'daki iktidar, savaş yanlısı, otoriter ve baskıcı bir rejimi olarak sunulmuştur. Ezcümle söylenecek olursa FAZ Karabağ konusunda genelde Ermeni yanlısı ve Azerbaycan karşıtı bir yayın çizisine sahip olmuştur.

KAYNAKÇA

“Armenien und Aserbaidshan im Kriegszustand”, FAZ, 28.09.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/eskalation-im-kaukasus-armenien-und-aserbaidshan-im-konflikt-16974972.html>, (14.03.2022).

“Armenisches Kampfflugzeug soll abgeschossen worden sein”, FAZ, 29.09.2020b, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-armenisches-kampfflugzeug-offenbar-abgeschossen-16977732.html>, (14.03.2022).

“Aserbaidshan startet neue Offensive”, FAZ, 29.09.2020a, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyi-karabach-aserbaidshan-startet-neue-offensive-16976974.html>, (14.03.2022).

“Bewohner in Nagornyj Karabach zünden ihre Häuser an”, FAZ, 14.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/bewohner-in-nagornyj-karabach-zuenden-ihre-haeuser-an-17052186.html>;

“Neuer Anlauf für Waffenruhe in Nagornyj Karabach”, FAZ, 25.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/berg-karabach-parteien-einigen-sich-auf-humanitaere-waffenruhe-17019726.html>, (14.03.2022).

“Raketenangriff fordert zahlreiche Tote in Gandscha”, 17.10.2020, FAZ, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/karabach-raketenangriff-fordert-zahlreiche-tote-in-gandscha-17006915.html>, (14.03.2022).

“Sicherheitsrat in Moskau für die Anerkennung der Separatistengebiete”, FAZ, 21.02.2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/sicherheitsrat-in-moskau-fuer-erkennung-der-separatistengebiete-in-ostukrainie-17823031.html>, (1.03.2022).

Адамчевский, Пшемислав, “Вопрос о легитимности создания ‘Нагорно-Карабахской Республики’ в соответствии с законодательством СССР Текст научной статьи по специальности «История и археология», Кавказ и глобализация 6 (2012) 1, s. 45-55.

Aliyev, Yashar, Letter dated 18 November 2020 from the Permanent Representative of Azerbaijan to the United Nations addressed to the Secretary-General, 4.12.2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/343/35/PDF/N2034335.pdf?OpenElement> (14.03.2022).

Allahverdi, Anar, Geopolitische Interessen Russlands im armenisch-aserbaidshanischen Konflikt um Bergkarabach. Dissertationsschrift zur Erlangung des akademischen Grades doctor philosophiae (Dr. phil.). vorgelegt dem Rat der Fakultät für Sozial- und Verhaltenswissenschaften der Friedrich-Schiller-Universität Jena, 21.06.2018.

Allahverdi, Anar; Henrich, Alica, “Türkisch-aserbaidshanische Beziehungen”, içinde Christian Johannes Henrich ve Wolfgang Gieler, Die Außenpolitik der Türkei im Mittleren Osten. Eine Bestandsaufnahme seit 2016. Springer, Wiesbaden, 2021, s. 131.

Aver, Caner; Gümüş, Burak, “Transnationale Remigration nach Deutschland”, içinde: Wolfgang Gieler, Burak Gümüş, Yunus Yoldaş (Haz.), *Deutsch-türkische Beziehungen, Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*, Peter Lang Verlag, Frankfurt am Main, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Warszawa, Wien, 2017, s. 507-550.

Avşar, Ferhat, *Schwarzer Garten im Land des ewigen Feuers, Entstehungsgeschichte und Genese des Karabach-Konflikts*, Manzara Verlag, Darmstadt, 2006, s. 136.

Aznevi, Ferhat, *Hukuksal Boyutuyla Türkiye ve Azerbaycan’ın Ortak “Ermeni Sorunu”:* *Yukarı Karabağ ve 10 Kasım 2020 Ateşkes Antlaşması*, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 2021, s. 106-108, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/652.pdf>, (14.03.2022).

Bock, Ulrich, “Krieg gegen das kulturelle Erbe”, FAZ, 17.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/armenische-baudenkmale-in-berg-karabach-gefaehrdet-17107395.html>, (14.03.2022).

- Bozkuş, Yıldız Deveci, "Ermenistan'ın Demografik Yapısı ve Ermenistan'da Azınlıklar", *Ermeni Araştırmaları*, (2006), 23-24, s. 227-246, s.232].
- Busse, Nikolas, "Den Krieg eindämmen", FAZ, 13.03.2022, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russischer-angriff-auf-jaworiw-den-krieg-eindaemmen-nicht-eskalieren-17874640.html>, (14.03.2022).
- Chilton, Paul, Metaphor, Euphemism, and the Militarization of Language, *Current Resaearch on Peace and Violence*, 10 (1987), s. 7-20.
- Chirciu, Dimitri, "Russia says Defense Pact Does Not Apply To Karabakh", Anadolu Ajansı, 7.10.2020, <https://www.aa.com.tr/en/europe/russia-says-defense-pact-does-not-apply-to-karabakh/1999169#>, (14.03.2022).
- Dubberke, Marion; Vesper, Reinhard, "Momentaufnahmen aus einer Zwischenkriegszeit", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/fotografie/bergkarabach-zeigen-die-bilder-eine-untergegangene-welt-16999890.html>, (14.03.2022).
- Dunaway, Johanna; Abradano, Marisa A; Branton, Regina P., "Agenda Setting, Public Opinion, and the Issue of Immigration Reform", *Working Paper* No. 162, The Center for Comparative Immigration Studies, San Diego, 2007.
- Dural, A. Baran, Gümüş, Burak, Selçuk, Mustafa, "Turkish- Greek Facebook Groups' Binational Interception on Political- Social Issues Via Internet", *5th International Scientific Research Congress* (11 – 14 July 2019 / Bandırma) (UBAK), Proceeding, s. 899-915.
- Ehrhardt, Christoph; Schmidt, Friedrich, "Hat Erdogan die Botschaft verstanden?", FAZ, 28.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russland-und-tuerkei-was-syrien-mit-dem-karabach-konflikt-zu-tun-hat-17024743.html>, (14.03.2022).
- Ghulyan, Husik, "Conceiving homogenous state-space for the nation: the nationalist discourse on autochthony and the politics of place-naming in Armenia", *Central Asian Survey*, 40 (2021) 2, s. 257-281.
- Gümüş, Burak, "Almanya Türkleri ve Ermeni Olayları", *TESAM Akademi Dergisi*, 2 (2015) 1, s. 157-194.
- Gümüş, Burak, "Kurdisch-Islamische Synthese am Beispiel der Tageszeitung 'Doğru Haber'", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8/2, (2017) s. 55-82.
- Gümüş, Burak, "The Turkish Debate On The 'Tunceli Incidents', *International Journal of Arts & Sciences*, 5/9 (2012), s. 459-499.
- Gümüş, Burak, "Transmigration zwischen Deutschland und Istanbul: Erwartungen, Erfolge und Ernüchterungen von Hochqualifizierten", içinde: Barbara Pusch (ed.), *Transnationale Migration am Beispiel Deutschland und Türkei*, Wiesbaden, Springer Fachmedien, 2012, s. 323-337.
- Gümüş, Burak, "Türkiyeli ve Almanyalı Türk Siyaset Bilimcilerin Türk Alman Bilimsel İlişkilerine Katkısı", içinde Theda Borde ve Erol Esen (Haz.), *Türkiye ve Almanya - Cilt 3 - Toplum, Eğitim ve Sağlıkta Çeşitlilik*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2015, s. 537-564.
- Gümüş, Burak, *Die türkische Star Açık Görüş*, Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2013.
- Gümüş, Burak, Dural, A. Baran; Selçuk, Mustafa, "Turkish-Greek Facebook Communities", *Atlas Journal*, 4/14 (2018), s. 1572-1584.
- Gümüş, Burak; Dural, A. Baran, "Othering Through Hate Speech: The Turkish-Islamist (V)AKIT Newspaper as a Case Study", *Turkish Studies*, 13/3 (2012), s. 489-507.
- Gürler, Ahmet Yavuz; Bağirova, Aynura, "30 Yılın Ardından Karabağ'ı Okumak: Arabuluculuk Faaliyetlerinden 2020 Savaşı'na", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* (Aralık 2021) 5, s. 561-593.
- Halaçoğlu, Yusuf, Ermeni Tehciri ve Gerçekler, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2001.

- Hermann, Rainer, “Die Drohnen Großmacht Türkei”, FAZ, 15.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/karabach-krieg-tuerkei-ist-zu-einer-drohnen-grossmacht-geworden-17003552.html>, (14.03.2022).
- <http://ausweisung.ivw-online.de/index.php?i=101&a=p97209&sid=&mz1=1&mz2=0&mz3=0&kat1=0&kat2=0&kat3=0&kat4=0&kat5=0&kat6=0&kat7=0&kat8=0>, (14.03.2022).
- Informationsgemeinschaft zur Feststellung der Verbreitung von Werbeträgern, <https://www.ivw.de/aw/print/qa/titel/1056>, (14.03.2022).
- Iyengar, Shanto; Kinder, Donald, *News That Matters*. The University of Chicago Press, Chicago, 1987.
- Jakob, Kathrin, “Krieg im Kaukasus: Erdogan stillt Machthunger in Nagornyj Karabach”, FAZ, 13.10.2020, <https://www.faz.net/podcasts/f-a-z-podcast-fuer-deutschland/krieg-im-kaukasus-erdogan-stillt-machthunger-in-nagornyj-karabach-17000118.html>, (14.03.2022).
- Kepplinger, Hans Mathias, „Instrumentelle Aktualisierung. Grundlagen einer Theorie publizistischer Konflikte“, in Max Kaase und Winfried Schulz (Hrsg.), *Massenkommunikation. Theorien, Methoden, Befunde*, Opladen: Westdeutscher Verlag, 1989, s. 204.
- Kerstin Holm, “Appelle an finstere Energien”, FAZ, 1.01.2021, <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/kunst-und-architektur/kampf-um-denkmaeler-in-nagornyj-karabach-17126543/armen-kasarjan-17126732.html>, (14.03.2022).
- Lanskoy, Miriam; Suthers, Elsbeth, “Armenia’s Velvet Revolution”, *Journal of Democracy*, 30 (2019) 2, s. 85-99.
- Lütem, Ömer Engin, “Karabağ Sorunu”, içinde Ömer Engin Lütem (der.), *Ermeni Sorunu, Temel Bilgi ve Belgeler*, ASAM Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 265-294: s. 268-269.
- McCombs, Maxwell; Shaw, Donald, “The Agenda-Setting Function of Mass Media”, *Public Opinion Quarterly*, 36 (1972), s. 176-187.
- Нуриева Ирада Тофик Гызы, “Нагорный Карабах –Исконно Азербайджанская Территория”, *Актуальные Вопросы Общественных Наук: Социология, Политология, Философия, История*, 53 (2016) 1, s. 51 -56.
- Putzbach, Robert, “Kein Frieden an der Grenze”, FAZ, 1.08.2021, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-kein-frieden-an-der-grenze-17464848.html>, (14.03.2022).
- Ruslan Rehimov, “Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ’daki Zaferi, Aliyev’in ‘Ne oldu Paşinyan?’ sözleriyle hafızalara kazındı”, *Anadolu Ajansı*, 11.11.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycanin-daglik-karabagdaki-zaferi-aliyevin-ne-oldu-pasinyan-sozleriyle-hafizalara-kazindi/2040453>, (14.03.2022).
- Scheufele, Bertram; Gasteiger, Carolin, „Berichterstattung, Emotionen und politische Legitimierung. Eine experimentelle Untersuchung zum Einfluss der Politikberichterstattung auf Legitimierung politischer Entscheidungen am Beispiel von Bundeswehreinheiten“, *M&K Medien und Kommunikationswissenschaft* 55 (2007) 4, s. 534-554.
- Schmidt, Friedrich, “Wer diese Gebiete befreit, wird der Held der Nation.”, FAZ, 7.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/konflikt-in-nagornyj-karabach-kriegsstimmung-in-aserbajdschan-16990980/eine-zerstoerte-strasse-in-16990740.html>, (14.03.2022).
- Schmidt, Friedrich, “Alle Zeichen stehen auf Eskalation”, FAZ, 16.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/warum-die-internationale-diplomatie-in-karabach-versagt-17005302/karabach-karte-17005571.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Die große Angst der Armenier", 2.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/der-karabach-krieg-ruft-in-armenien-existenzangst-hervor-17032792.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Die schwersten Brüche des oft gebrochenen Waffenstillstands", FAZ, 1.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-der-oft-gebrochene-waffenstillstand-16981807.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Eine gefährliche Kapitulation", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht-die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%3%BCr%20unabh%3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Eine geplante Provoktion Aserbajdschans", FAZ, 14.05.2021, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/neue-spannungen-zwischen-armenien-und-aserbajdschan-17341621.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Putins Paraderolle", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/waffenruhe-im-kaukasus-putins-paraderolle-17049808.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Schüsse auf Stepanakert", FAZ, 2.10.2020, https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-stepanakert-unter-beschuss-16983119.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Siegestrunken in Baku", FAZ, 10.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/erdogan-und-alijew-schuechtern-armenien-ein-17095521.html>, (14.03.2022).

Schmidt, Friedrich, "Zwischen Schadenfreude und Putin-Lob", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/russische-reaktionen-auf-den-frieden-in-nagornyj-karabach-17049990.html>, (14.03.2022).

Schmitt, Oliver Maria, "Republik Arzach. Mit der Bitte um Anerkennung", FAZ, 14.02.2020, <https://www.faz.net/aktuell/reise/die-unbekannte-kaukasus-republik-arczach-einst-bergkarabach-16633970.html>, (14.03.2022).

Strauss, Anselm; Corbin Juliett, *Basics of Qualitative Research*, Sage: Thousand Oaks, 1996, s. 161.

UNHCR International Protection Considerations Regarding Armenian Asylum-Seekers and Refugees, United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Geneva September 2003.

Valiyev, Anar, "Mercenaries in Karabakh: Who They Are and How They Got There", *Politics Today*, 2.12.2020, <https://politicstoday.org/mercenaries-in-karabakh-who-they-are-and-how-they-got-there/>, (14.03.2022).

Veser, Reinhard, "Armenien braucht internationalen Beistand", FAZ, 10.12.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/nagornyj-karabach-krieg-armenien-braucht-internationalen-beistand-17095817.html>, (14.03.2022).

Veser, Reinhard, "Bald abgeschnitten von der Außenwelt?", FAZ, 23.10.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/der-zivilbevoelkerung-in-karabach-droht-eine-katastrophe-17015208/ein-armenischer-soldat-in-17014842.html>, (14.03.2022).

Veser, Reinhard, "Der Sieger heißt Putin", FAZ, 12.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/putin-ist-der-sieger-des-kriegs-um-nagornyj-karabach-17045210.html>, (14.03.2022).

Veser, Reinhard, "Steht die Entscheidung im Krieg um Nagornyj Karabach bevor?", FAZ, 10.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/krieg-um-nagornyj-karabach-steht>

die-entscheidung-bevor-17044471.html#:~:text=Dennoch%20scheint%20die%20Entscheidung%20im,f%3%BCr%20unabh%C3%A4ngig%20von%20Aserbajdschan%20erkl%C3%A4rt,(14.03.2022).
Veser, Reinhard, “Wir verjagen sie wie die Hunde”, FAZ, 7.11.2020, <https://www.faz.net/aktuell/politik/ausland/aserbajdschans-praesident-stoesst-wuestedrohungen-aus-17040348.html>, (14.03.2022).
Wilson, James, “PKK’s Involvement in the Armenia-Azerbaijan Conflict would Jeopardise European Security”, *EU Political Report*, ty; <https://www.eupoliticalreport.eu/pkks-involvement-in-the-armenia-azerbaijan-conflict-would-jeopardise-european-security/>, (14.03.2022).